מנורת המאור — לעשות דין אחד לכל

וצריך הדיין לעשות דין אחד ומשפט אחד לכל, שנא' תורה אחת ומשפט אחד יהיה לכם. ולא יבוש מן הגדולים, ולא יטה משפט הקטנים, ולא יכיר פנים במשפט לדל ולאביון, שנא' לא תשא פני דל ולא תהדר פני גדול. שמא תאמר עני הוא זה, והואיל ואני והעשיר חייבים לפרנסו אזכנו בדין ונמצא מתפרנס בנקיות, לכך נאמר (ויקרא יט, טו) לא תשא פני דל. או שלא תאמר עשיר הוא זה, היאך אביישנו ואראה בבשתו, לכך נאמר (ויקרא יט, טו) ולא תהדר פני גדול. שכל המהדר פני גדול חייב מיתה. שכן מצינו בסנהדרין שהדרו לינאי המלך ובא גבריאל והרגן.

מעשה בינאי המלך שהרג עבדו את הנפש. אמ' להם שמעון בן שטח לחכמים, תנו עיניכם לשמים ונדון אותו. שלחו לו, עבדך הרג את הנפש. שלח להם אותו העבד. שלחו לו, בוא אתה וקבל העדות, שכך כתי' (שמות כא, כט) והועד בבעליו. בא וישב בפניהם. אמ' לו שמעון בן שטח, ינאי המלך, עמוד על רגליך, ולא לפנינו אתה עומד אלא לפני הב"ה, שנא' ועמדו שני האנשים אשר להם הריב לפני ה'. אמ' לו ינאי, לא כשם שאתה אומ', אלא כשם שחבירך אומרין. פנה לימין, כבשו פניהם בקרקע, [פנה לשמאל וכבשו פניהם בקרקע.] אמ' להם, בעל פקודות יפרע מכם. בא גבריאל וחבטן בקרקע. באותה שעה גזרו, מלך לא דן ולא דנין אותו.

וגרסינן במ' יומא בפרק בראשונה, אמ' רב יהודה אמ' שמואל, למה לא נמשכה מלכות שאול, מפני שלא היה בה דופי. דא"ר יוחנן משום ר' שמעון בן יהוצדק, אין מעמידין פרנס על הצבור אלא א"כ קופה של שרצים תלויה לו מאחריו, שאם תווח דעתו, אומרים לו, חזור לאחריך.

וגרסי' במדרש השכם שפטו דל ויתום עני ורש הצדיקו. לא שתצדיק אותם ברשע חס ושלום, אלא בין לזכות בין לחובה הצדיקו עליהם את הדין. שלא תאמר, הואיל וזה עני, אטול מזה ואתן לזה, ואמרה תורה לא תשא פני דל, שכל העולם שלי הוא, שנא' לי הכסף ולי הזהב אמר ה' צבאות. א"ר שמואל בר נחמני אמ' ר' יוחנן, כל דיין שנוטל ממון מזה ונותנו לזה שלא כדין הב"ה גובה את נפשו, שנאמר (משלי כב, כג) כי ה' יריב ריבם וקבע את קובעיהם נפש. א"ר חמא ב"ר חנינא, אמ' הב"ה, לא די לרשעים שנוטלין ממון מזה ונותנין לזה שלא כדין, אלא שמטריחין אותי להחזיר ממון לבעליו. א"ר נחמיה, כך הוא מנהגם של דיינין, בעלי דינין עומדין לפניהם, ושומעין דבריהם, ומוציאין אותם לחוץ, ונושאין ונותנין בדבר. גמרו את הדבר, היו מכניסין אותן, גדול שבדיינין אומר, איש פלוני, אתה זכאי, [איש פלוני], אתה [חייב].

וגרסי' באלה הדברים רבה א"ר חייא בר אבא, סדר הדין כך הוא, התובע טוען, והנתבע משיב, והדיין מכריע. א"ר סימון, צריך הדיין לשנות טענותיו מפיו. וממי אתה למד, משלמה ע"ה, דכתי' (מלכים א ג, כג) ויאמר המלך זאת אומרת [זה] בני החי ובנך המת וזאת אומרת [לא כי] בנך המת ובני החי. א"ר אלעאי בר אחאי, שמעתי [שאם] רוצה הדיין להושיב את האנטדיקין שמושיב, ובלבד שלא יהא אחד עומד ואחד יושב. דא"ר ישמעאל, היו שני בני אדם באים אצל הדיין לדין, אחד עני ואחד עשיר, אומ' לעשיר, או לבוש כשם שהוא לבוש או הלבישהו כמותך. כל כך, כדי שלא ישא פנים לעשיר ויטה משפט העני. פירוש אנטדיקין, בעלי דינין. ולא יהא האחד מדבר כל צרכו, ולבעל דינו אומר, קצר דבריך.

וגרסי' באבות דר' נתן היה אחד כשר ואחד שאינו כשר, אל תאמר, זה שהוא כשר דבריו נאמנים, זה שאינו כשר אין דבריו נאמנים. היה האחד עני והאחד עשיר, אל תאמר, זה שהוא עשיר דבריו נאמנים, זה שהוא עני אין דבריו נאמנים. אלא כשם שתשמע דברי עשיר, כך תשמע דברי עני, וכשם שתשמע דברי עני, כך שמע דברי עשיר, שנא' לא תכירו פנים במשפט.

וגרסי' באלה הדברים רבה אמ' רבה בר הונא, צורבא מדרבנן ועם הארץ דאית להו דין בהדי הדדי, מותבינן ליה לצורבא מדרבנן ולעם הארץ אמרינן ליה תיב, ואי קאים לית לן בה. ואל יחזיק זכות לזה וחובה לזה, עד שישמע אמיתת הדין. דתנן וכשיהיו בעלי הדין לפניך יהיו בעיניך כרשעים. ר"ל קודם שנתברר לך דינם, יהיו בעיניך שניהם כרשעים, שכל אחד מהם מרמה את חבירו, ואחר שתחקור ותדע דבריהם, ותחתוך הדין, יהיו בעיניך כצדיקים. אל תאמר, זה בקש לזה מה שלא היה לו אצלו, או זה נשבע לשקר לזה, או זה כפר ממונו של זה, אלא יהיו בעיניך כצדיקים, שקבלו עליהם את הדין, ובאו לדיין וקבלו עליהם דין תורה.

וגרסינן במדרש השכם לא גלתה ירושלם אלא על שלא העמידו את הדין, שנאמר (איכה א, ו) היו שריה כאילים לא מצאו מרעה. מה איל זה ראשו של זה בצד זנבו של זה, כך דייני ישראל שבאותו הדור, זה כובש פניו מפני זה וזה כובש פניו מפני זה. וכך אמר להם הנביא, שריך סוררים וחברי גנבים כלו אוהב שוחד ורודף שלמונים. מהו שלמונים. שהיו אומרים זה לזה, שלם לי ואני אשלם לך, עשה עמי היום ואני אעשה עמך מחר. והנביא צווח, צדיק ילין בה ועתה מרצחים, חכיתי להם שיעמידו את השופטים ויקיימו את הדין, והם לא עשו כן, אלא עשו את שלהם עיקר ואת הדין טפלה. ולפי' ה' במשפט יבא עם זקני עמו ושריו ואתם בערתם הכרם גזילת העני בבתיכם. וכי בביתם היתה הגזילה, אלא מתוך שצווחין היתומים והאלמנות והעניים על גזילותיהן והן מעלימים עיניהם, מעלה הכתוב כאלו הגזילה בבתיהם. לפי' אמר הב"ה, אין לי חפץ בקרבנותיכם, ולא בתפלותיכם ולא בחדשיכם ולא במועדיכם, שנא' לא תוסיפו הביא מנחת שוא קטורת תועבה היא לי וגו', וכתיב (ישעיהו א, יד) חדשיכם ומועדיכם שנאה נפשי וגו', וכתי' (ישעיהו א, טו) ובפרשכם כפיכם אעלים עיני מכם גם כי תרבו תפלה אינני שומע. אמרו ישראל לפני הב"ה, מה נעשה וישוב חרון אפך. אמ' להם, למדו היטב דרשו משפט אשרו חמוץ שפטו יתום ריבו אלמנה. וכל דיין שמטה את הדין גורם שממון לעולם, שנא' שמעו נא ראשי בית יעקב וקציני בית ישראל המתעבים משפט ואת כל הישרה יעקשו בונה ציון בדמים, ראשיה בשוחד ישפוטו וכהניה במחיר יורו ונביאיה בכסף יקסומו ועל ה' ישענו לאמר הלא ה' בקרבנו לא תבא עלינו רעה. לכך מביא עליהם שלש פורעניות, שנא' לכן בגללכם ציון שדה תחרש וירושלם לעיים תהיה והר הבית לבמות יער. אוי לו לדור ששופטין את שופטיהם, אוי לו לדור שצריכין השופטים [להשפט], כדורו של אבימלך, שנא' ויהי בימי שפוט השופטים, אוי לו לדור שאין שומעין לשופטיהם כשהן ישרים, שנא' וגם אל שופטיהם לא שמעו. ומי היו. רב אמ', דבורה וברק היו. ר' יהושע בן לוי אומר, שמגר ואהוד היו. רב הונא אמ', דבורה ויעל היו.

וגרסי' בפירקא קמא דמסכת חגיגה א"ר שמעון בן לקיש, כל המטה דינו של גר כאלו מטה דינו של מעלה. והשופט המטה את הדין נקרא רשע, כדגרסינן במ' שבת בפרק ר' אליעזר אומר, א"ר מילאי בשם ר' שמעון בן אלעזר, מאי דכתיב (ישעיהו יד, ה) שבר ה' מטה רשעים, אלו הדיינין שעושים בצר לחזניהם. א"ר מלאי אמ' ר' שמעון, מאי דכתי' (ישעיהו נט, ג) כי כפיכם נגאלו בדם, אלו הדיינין, ואצבעותיכם בעון, אלו סופרי הדיינין, שפתותיכם דברו שקר, אלו עורכי הדיינין, ולשונכם עולה תהגה, אלו בעלי הדינין.

וכל דיין שמחליף ואומר על טוב רע ועל רע טוב, אוי לו וחבל עליו. אמ' לו הב"ה לדיין, אין אתה יודע שכשאתה מטה את הדין שלשכינתי אתה מטה, ולפיכך אני מזהיר לא תטו משפט. ומה אני עושה, וקרבתי אליכם למשפט והיית עד ממהר במכשפים ובמנאפים ובנשבעים (בשמי) לשקר ובעושקי שכר שכיר אלמנה ויתום ומטה גר ולא יראוני אמר ה' צבאות. כמה מכוער הדיין שיאמר לבעל דין השב את הגזילה, והוא גולן, וגזלת אחרים בין שיניו, וכשיצא לחוץ הכל מרננין אחריו, ונמצא שם שמים מתחלל. מה אומרים עליו, אוי לו, אוי למולידו, סרוחה היא חכמתו ובינתו, ראוי הוא שלא בא לעולם. אלא צריך לקשט את עצמו ואח"כ מקשט לאחרים, שנא' התקוששו וקושו.

מעשה בדיין אחד, שהיה לו אילן אחד בתוך חצירו, והיה מחשיך על ביתו של חבירו. ומן הדין היה לקצץ אותו, אלא שלא היה יודע שהוא מחשיך על בית חבירו. והיה הניזק מתרעם ואומר, פלוני הדיין מחשיך על ביתי, ולא היה אומר כלום לדיין, כסבור שלא יכרות אותו. באו לפניו שני אנשים לדין. ואמר הטוען, פלוני זה יש לו אילן בתוך ביתו והוא מחשיך על ביתי. צוה עליו לכרות אותו. אמ' הנטען, אינו מן הדין שאכרות אותו. והיה סבור שיהיה לו מסביר פנים הדיין, בשביל האילן שהיה לדיין והיה מחשיך על בית חבירו, מיד נזכר הדיין שהאילן שלו היה מחשיך על בית חבירו. אמר, אם אגזור על זה שיכרות אילנו, מיד הוא אומר לי, ולמה אין אתה כורת את שלך, שהוא מחשיך על בית פלוני. מה עשה הדיין, אמר להם, לכו ושובו למחר עד שאברר את הדין יפה. מיד כרת הדיין את אילנו. ליום מחר באו לפניו. אמ' לבעל האילן, לך כרות את אילנך. אמ' לו, טול קורה מבין עיניך ואטול אני קיסם מבין שיני. אילני הוא מן הדין לכורתו, ושלך, שהוא מחשיך על בית פלוני, אינו דין לכורתו. אמ' לו, לך אתה כרות את שניהם, את שלי ואת שלך. מיד הלך, וראה שכרת הדיין את אילנו, וכרת גם הוא את שלו.

לעולם יהיה הדיין זהיר בדין, שבשכר הדין נתן הב"ה תורתו לישראל. כדגרסינן בואלה שמות רבה אמ' להם משה לישראל, הרי נתן לכם הב"ה את תורתו, אם אין אתם עושין את הדינין, נוטל הוא את תורתו מכם, שלא נתן לכם את התורה אלא על מנת שתעשו את הדינין, שנא' ועוז מלך משפט אהב. ואם עשיתם את הדינין, עתיד הב"ה להחזיר לכם בתי דינין שלכם ובית המקדש, שנא' ואשיבה שופטיך כבראשונה. וכל דיין שאינו דן דין אמת לאמתו, כביכול הב"ה מסלק שכינתו ועולה לשמים, והמלאכים אומרים, רבון העולמים, מהו, והוא אומר, ראיתי את הדיין שהוא נושא פנים ועמדתי משם, שנאמר (תהלים יב, ו) משוד עניים מאנקת אביונים עתה אקום יאמר ה'.

וגרסינן בספרי לא תעשו עול במשפט, בדין, מלמד שהדיין המקלקל את הדין קרוי עול, [שנוי], משוקץ, חרם, ותועבה, וגורם לחמשה דברים, מטמא את הארץ, ומחלל את השם, ומסלק את השכינה, ומפיל את שונאי ישראל בחרב, ומגלה אותם מארצם. הרי חמשה כנגד חמשה. אוי לו לדיין שגורם חמשה דברים כאלו. וגרסינן באלה הדברים רבה לא תכיר פנים. ר' אליעזר ור' שמואל בר נחמני. ר' אליעזר אומר, אם היית יודע שהדין עמו, אל תסביר לו פנים, שלא יהו אומרים מתחלה היה רוצה לזכותו. ור' שמואל בר נחמני אומר, אם תדע שאין הדין עמו, הסביר לו פנים, שלא יהו אומרים מתחלה היה רוצה לחייבו. דרש ר' יאשיה, ואיתמ' רב נחמן בר יצחק, מאי דכתיב (ירמיהו כא, יב) בית דוד כה אמר ה' דינו לבקר משפט, וכי בבקר דנין וכל היום כלו אין דנין, אלא אם ברור לך הדבר כבקר אומרהו, ואם לאו אל תאמרהו. א"ר חייא בר אבא א"ר יוחנן, מהכא, אמור לחכמה אחותי את, אם ברור לך הדבר כאחותך שאסורה לך אומרהו, ואם לאו אל תאמרהו.

וצריך הדיין להמתין בדינו ולעיינו יפה, דתנן הוו מתונין בדין, וכתיב (ישעיהו א, יז) אשרו חמוץ, ופירשו רז"ל אשרי דיין שמחמץ את דינו. ועוד גרסי' בספרי אם בא לפניך דין אחד שנים ושלשה פעמים, ויבא אחר כיוצא בו, אל תחתכהו מיד, כלומר פשוט הוא אצלי, אלא חזר ועיין בו, שמא הוא דין זה בענין אחר. דרש בר קפרא, מנא לן הא מילתא דאמור רבנן הוו מתונין בדין, דכתיב (שמות כ, כב) ולא תעלה במעלות על מזבחי, וסמיך ליה ואלה המשפטים וגו' אשר תשים לפניהם. אשר תלמדם מיבעי ליה. א"ר חייא, ואיתמא ר' חייא בר אבא, אלו כלי הדיינין, מקל ורצועה סנדל ושופר. רב הונא כי הוה נפק לדינא, אמ' אפיקו לי מאני חנותאי, מאי ניהו, [מקל], רצועה, סנדלא, ושיפורא. [מקל, למכת מרדות עד שיחזור בו], רצועה להלקות, סנדל לחליצה, שופר לנדות. א"ר שמעון בן לקיש, צדק את הדין ואחר כך חתכהו. בין איש ובין אחיו, אמ' רב יהודה, אפי' בין בית לעלייה. ובין גרו. אפי' בין תנור לכירה. כקטן כגדול תשמעון, א"ר שמעון בן לקיש, לעולם יהא חביב עליך דין של פרוטה כדין של מאה מנה.

וצריך הדיין לחקור את העדים יפה יפה, אם עדי שקר הן. דתנן שמעון בן שטח אומר, הוי מרבה לחקור את העדים, והוי זהיר בדבריך, שמא מתוכם ילמדו לשקר.

וצריך הדיין לעשות פשרה בין בעלי דינין, כדגרסי' במדרש השכם שנים שבאו לדין לדון, קודם שישמעו דבריהם, או משישמעו דבריהם ואינן יודעין להיכן הדין נוטה, בית דין רשאין לומר להם, צאו ועשו פשרה. ולעולם יפה כח הפשרה מכח הדין. אבל משישמעו דבריהם ויודעין להיכן הדין נוטה, אין רשאין לומר להם, עשו פשרה, שנא' פוטר מים ראשית מדון ולפני התגלע הריב נטוש, קודם שיתגלע לך הדין אתה רשאי לנטשו. וב"ד מכין ועונשין שלא מן התורה, כדי לעשות סייג לתורה, שנא' הן למות הן לשרושי הן לענוש נכסין ולאסורין. וגרסי' בבבא מציעא בפרק המפקיד את הזהב, תאני ר' יוסף, והודעת להם, זו בית חייהם, את הדרך, זו גמילות חסדים, ילכו, זו בקור חולים, בה, זו קבורה, ואת המעשה, זה הדין, אשר יעשון, זו לפנים משורת הדין. א"ר יוחנן, מפני מה חרבה ירושלם, מפני שדנו בה דין תורה ולא עבדו לפנים משורת הדין.

בוא וראה כמה גדול דיין שדן דין לאמתו. כדגרסינן בפרק קמא דמסכת שבת רב חסדא ורבה בר רב הונא הוו יתבי בדינא כל יומא. הוה קא חליש ליבייהו. תנא להו רב חייא מדפתי, ויעמד העם על משה מן הבקר עד הערב. וכי תעלה על דעתך שמשה היה יושב ודן כל היום כולו, תורתו אימתי נעשית. אלא לומר לך, כל דיין שדן דין אמת לאמתו אפי' שעה אחת ביום, מעלה עליו הכתוב כאלו נעשה שותף להב"ה במעשה בראשית. כתיב הכא (שמות יח, יג) מן הבקר ועד הערב, וכתיב התם (בראשית א, ה) ויהי ערב ויהי בקר יום אחד. עד מתי יושבין בדין. אמ' רב ששת, עד זמן סעודה. אמ' רב חסדא, מאי קראה אי לך ארץ שמלכך נער וגו', אשריך ארץ שמלכך בן חורין ושריך בעת יאכלו. ד"א אי לך ארץ שמלכך נער, כל ענין וענין מפסוקי ספר קהלת הוא הפסוק הראשון הפך מן הפסוק שלאחריו, ולפי' כשאמר אי לך ארץ שמלכך נער, היה לו לומר בפסוק שלאחריו אשריך ארץ שמלכך זקן, אלא ר"ל נער שיצר הרע שולט בו, שנא' כי יצר לב האדם רע מנעוריו, ובן חורין מיצר הרע. ושריך בעת יאכלו, ר"ל שלא יתעסקו בתענוגי העולם, אלא אוכלין בשעה ידוע ובעת הידועה שצריכין לאכול כדי לקיים גופן. בגבורה ולא בשתי, חוזר לענין בן חורין מיצר הרע, דתנן איזהו גבור, הכובש את יצרו. אבל אין המקרא יצא מידי פשוטו. אי לך ארץ שמלכך נער, נער ממש. ובזה היה ישעיהו הנביא ע"ה מוכיח את ישראל, ואומר, ונתתי נערים שריהם ותעלולים ימשלו בם, וכתי' (ישעיהו ג, יב) עמי נוגשיו מעולל ונשים משלו בו עמי מאשריך מתעים ודרך אורחותיך בלעו, מה כתיב בתריה (ישעיהו ג יג) נצב לריב ה' ועומד לדין עמים.